CORRIGENDA

În cele ce urmează vom reveni cu câteva precizări asupra a două piese hallstattiene, una descoperită de noi în fortificația de la Racoş – Piatra Detunată şi publicată de curând (fig. 1)[1], cealaltă descoperită în fortificația de la Teleac (fig. 2)[2].

1. Ni se pare firesc să ne oprim mai întâi la „monumentul" de la Racoş, pentru a îndrepta o eroare (?) a noastră. Pentru aceasta vom reaminti integral textul din volumul omagial Ioan Glodariu, nu atât pentru a justifica datarea şi atribuirea propuse acolo[3], ci pentru a desprinde ideea că la data respectivă nu cunoşteam că anterior fusese scoasă la lumină o piesă aproape identică, prin săpăturile arheologice mai vechi de la Teleac, întreprinse de regretații Ioan Berciu şi Alexandru Popa.

„Locul şi condițiile de descoperire.

Piesa pe care o vom lua în discuție a fost descoperită în vara anului 2000 în fortificația dacică (suprapusă uneia *Hallstatt*) din punctul Piatra Detunată, la limita dintre m 28 – 29 ai *Secțiunii II/2000.* Segmentul respectiv al secțiunii reprezintă terasa ultimă din incintă, spre sud-est, marginea ei inferioară corespunzând începutului unei falii verticale, ceea ce explică inexistența aici a construcțiilor defensive întâlnite în alte părți (şanțuri, valuri, zid).

Deşi lățimea terasei (circa 8 m) ar fi permis construirea unei locuințe de suprafață, indicii sigure în acest sens nu s-au înregistrat. Este mai plauzibil că ea, împreună cu bucățile de lipitură de perete şi cu o parte din fragmentele ceramice sunt căzute de pe terasa superioară, a cărei margine a fost consolidată cu un „zid" din bolovani de calcar cu dimensiuni de peste 1 m. În interiorul acesteia există o locuință Wietenberg, suprapusă parțial de una dacică, ambele de suprafață. Stratigrafia şi modul de amenajare a „zidului" terasei sunt edificatoare asupra celor mai vechi operațiuni de nivelare în epoca bronzului, intervenția dacilor constând în înălțarea şi, mai ales, în lărgirea paramentului cu blocuri mari de calcar.

Adâncimea redusă la care a fost găsită piesa (0,30 – 0,35 m), deasupra căreia nu s-a găsit nici un obiect ulterior cuceririi romane, corelată cu existența locuinței din vecinătate, dar pe o cotă mai înaltă cu aproape 2 m ne face să credem că ea este căzută de acolo, poate la data cuceririi romane, când întreg situl a fost trecut prin foc.

Împreună cu piatra au mai fost descoperite fragmente de ceşti şi borcane modelate cu mâna, dar şi fragmente de la un castron, fructiere cenuşii şi roşii (două

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

fragmente) lucrate la roată. Pe baza acestora susținem că piesa se poate data numai în epoca dacică, foarte probabil în preajma cuceririi romane.

Este foarte adevărat că din fortificație şi chiar din această secțiune au provenit şi multe vestigii din epoca bronzului (cultura Wietenberg) şi din prima epocă a fierului, dar credem că piesa nu poate fi datată ca atare. Ea nu poate aparține nici epocilor romană sau post-romană, mărturiile contemporane acestora fiind extrem de sărace (până în prezent se cunoaşte doar o strachină post-romană, dar din altă parte a fortificației, la peste 100 m depărtare).

(...). Subliniem că nu este prima piatră „monumentală" descoperită în fortificația de pe Piatra Detunată. În urmă cu 6 ani, în *Secțiunea II/1994* s-a găsit o *lespede de gresie* foarte atent finisată. Datorită exfolierii cauzată de intemperii, dar mai ales datorită *martelării intenționate*, din „sculptură" nu se mai observă decât trei adâncituri în arc de cerc, insuficiente pentru reconstituirea vreunei imagini (pl. 3). Şi în apropierea acesteia s-au aflat spărturi cu aceeaşi grosime provenind, probabil, din ea. Credem că se datează tot în *La Tene*[4]."

Materialul, tehnica de prelucrare, imaginea, dimensiunile şi semnificația cultuală a „sculpturii" au fost discutate în paginile următoare, pe baza ilustrației însoțitoare (pl. 1 – 3), ca şi originea în neolitic şi perpetuarea „brăduțului" în mai multe epoci[5] (pl. 4 – 14).

Facem precizarea că în campaniile ulterioare, inclusiv în 2003, la Piatra Detunată (Durduia) au mai fost găsite numeroase lespezi din aceeaşi rocă, unele în locuințe dacice, cu urme de tăiere cu cuțitul sau cu adâncituri produse de frecător, ceea ce denotă folosirea lor în „bucătărie".

Deşi asupra funcțiunii piesei am avut ezitări, în cele din urmă am conchis că ea nu este un tipar, bazați fiind pe faptul că „Astfel de obiecte nu se cunosc însă în repertoriul artefactelor dacice..."[6]. Adăugăm imediat că obiecte de port, de podoabă sau de harnaşament ieşite din asemenea matrice nu s-au semnalat nici în alte epoci, deşi, aşa cum se va vedea imediat, în *Hallstatt* ele ar fi trebuit să nu lipsească.

În anul 1965, I. Berciu şi Al. Popa publică o piesă analoagă descoperită în punctul Drâmbar – Teleac, împreună cu alte obiecte[7], făcând următoarele mențiuni despre condițiile de descoperire: „...sub nivelul III urmează nivelul II, caracterizat prin gropi de bordeie, care taie nivelul I, cel de jos, străpungând locuințele de la baza acestuia şi pătrunzând în pământul viu (pl. VII şi pl V). În groapa unui bordei s-au găsit fragmentele unui vas de mari dimensiuni, cu pereții groşi de 4 cm şi un tipar de gresie pe care este săpat un decor în formă de brăduț".[8]

Încadrarea culturală (şi cronologică) nu se fac imediat, ci în partea finală a studiului: „În nivelul bordeielor, predomină ceramica primitivă şi ca forme, vasele de mari dimensiuni. În sondagiile de până acum s-au descoperit puține fragmente de acest fel.

Cum ceramica este în curs de studiere nu putem avea încă un criteriu precis de încadrare cronologică a aşezării. În schimb, obiectele de metal găsite în săpătură şi cele provenite din descoperiri întâmplătoare, ne ajută, în actuala situație a lucrărilor,

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

să datăm aşezarea de la Teleac spre sfârşitul Hallstattului B şi mai ales în Hallstatt C"[9].

Dar, vorbind despre obiectele de metal cunoscute până atunci, cei doi cercetători afirmă: „Toporul bipen este caracteristic Hallstattului C, dar el se găseşte şi după aceea, după cum arată descoperirile de la Bâlvăneşti, Gogoşu, Ferigile şi altele"[10].

O datare nuanțată a aşezării de le Teleac, bazată în special pe ceramică, o fac autorii monografiei care a urmat încheierii cercetărilor sistematice[11], fără a se mai aminti „brăduțul" ca descoperire sau ca argument în cronologizare. Din stufoasa şi detaliata argumentare a acestora, ca şi din precizarea lui I. Berciu şi Al. Popa că „brăduțul" s-a descoperit „într-o groapă de bordei" ni se pare că piesa în discuție aparține nivelului III (cel al locuințelor), respectiv *Hallstatt*-ului D. Este doar o propunere, cei doi autori neoferind detalii despre „fragmentele vasului de mari dimensiuni", care poate fi şi mai vechi, eventual din nuvelul II. Oricum, lipsa preciziunilor lor nu poate obstacola datarea „brăduțului" de la Teleac în *Hallstatt* în general, ceea ce nu am putut discerne noi în condițiile de descoperire a celui de la Racoş – Piatra Detunată. Ca atare, facem cuvenita rectificare, datând piesa racoşană larg în aceeaşi epocă, datare care nu schimbă cu nimic convingerea noastră despre rolul cultual al ambilor „brăduți" sculptați în piatră, numărul diferit al ramurilor (15 la Teleac, 13 la Racoş) nefiind în măsură să submineze părerea exprimată anterior[12].

2. Total întâmplător, şi cea de a doua piesă luată în discuție provine din aceeaşi aşezare de la Teleac (fig. 3), pentru care autorii monografiei afirmă că nu cunosc analogii[13]. Puținele cuvinte pe care le vom spune despre ea sunt departe de o punere la punct, intenția noastră fiind doar de a face cunoscută o altă statuetă, în mare parte asemănătoare, aflată în colecția Muzeului Județean de Istorie din Braşov (fig. 4). Pasărea din urmă a fost descoperită de către Mariana Marcu în Valea Cetății de la Braşov, împreună cu o căniță neagră, uşor aspră la pipăit şi cu gura apropiată celor numite în *formă de rinichi* (fig. 5). Contextul de descoperire al ambelor este în mod cert unul hallstattian, deosebirea constând doar în anatomia statuetelor: în timp ce lebăda de la Teleac nu este susținută de picioare monobloc (soclu) ca aceea de la Braşov şi nu are zveltețea şi „distincția" acesteia, ni se pare neîndoios că ele aparțin aceleiaşi arii culturale dacice vechi şi că indică, alături de carele miniaturale şi de discurile descoperite în mai toate aşezările hallstattiene (şi nu numai) o largă răspândire şi practicare a cultului soarelui.

Aşadar, lebăda de la Teleac nu mai trebuie considerată insolită în repertoriul artefactelor cu caracter religios, în speță al celor legate de adorarea soarelui de către daci, ei adăugându-i-se lebăda de la Braşov – Valea Cetății (nr inv. II.6718, dimensiuni: H=85 mm, L=132 mm, l=47 mm.).

Ceaşca – rinichi care o însoțea poate avea la rândul ei un rol cultual, multe piese asemănătoare hallstattiene fiind descoperite chiar în depuneri rituale[14].

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

Corrigenda

In folgenden Reihen werden wir mit ein paar Andeutungen, bezogen auf zwei Hallstatt fundstücke, zurückkehren. Das eine wurde von uns in der Festung von Racoş – Piatra Detunată entdeckt und vor kurzem bekannt gegeben (Abb.1) während, das andere, in der Festung von Teleac entdeckt wurde.

1. Es scheint uns als sehr natürlich zuerst, bei dem „Monument" von Racoş zu weilen um einen unserer Fehler (?) zu verbessen Deshalb werden wir gänzlich den Text, aus dem Omagialvolumen Ioan Glodariu, wieder in Erinnerung bringrn. Dieses, nicht um die, dort vorgeschlagene Datierung und Zuordnung zu rechtfertigen sondern, um die Idee zum Vorschein bringen, dass wir zur Zeit der Entdeckung noch nicht wussten, dass durch ältere archäologische Ausgrabungen bei Teleac, von Ion Berciu und Alexandru Popa ein fast änliches Stück ans Licht gebracht wurde.

„Entdeckungsort und – bedingungen.

Das genannte Fundstück wurde im Sommer des Jahres 2000 in der dakischen Festung (überlagert auf eine Hallstätttische) bei Piatra Detunată, an der Granze zwischen 28 – 29 Meter des Schnittes II/2000, entdeckt. Dieser Teil des Schnittes stellt die letzte, innere, süd-östliche Terasse dar, deren Rand den Beginn eines senkrechten Abfalles darstellt. Dieses erklärt das Fehlen der Verteidigungsbauten die an anderen Stellen vorzufinden sind (Gräben, Wälle, Mauern).

Obwohl die Breite der Terasse (8 Meter) den Bau von Wohnungen ermöglicht, wurden keine Indizien in diesem Sinne aufgezeichnet. Es ist glaubhafter dass dieses Fundstück, zusammen mit Wandteilen, von der oberen Terasse, deren Rand mit einer, aus 1 Meter breten Kalkstenmauer, verfestigt wurde, gefallen ist. Im Inneren befindet sich eine Wieten bergwohnung, teilweise von einer Dakischen uberlagert. Beidesind Oberflächenwohnungen. Die Schichtung und Art der Anzrichtung dieser Mauer, stehen eindeutig fur die ältesten Ebnungsarbeiten der Bronzezeit. Der Eingriff der Daker, besteht in der Hebung und vor allem Ausbreitung des Paramentes mit Hilfe grosser Kalkstenen.

Die geringe Tiefe (0,30 – 0,35 Meter) in der das Stück gefunden wurde über dem sich kein anderes Stuck der nachrömischen Eroberungszeit befindet, zusammen mit der 2 Meter höheren danebenliegenden Wohnung, führt uns zu dem Gedanken dass dieses von dort gefallen ist.Vielleicht geschah dieses während der römischen Eroberung als die ganze Siedlung verbrannt wurde.

Zusammen mit diesem Stein wurden auch andere Fragmente von handgemachten Tassen und Töpfen entdeckt aber, auch Fragmente eines radgemachten Reindels und, sowohl von aschfarbenen als auch roten Früchtgefässen (2 Fragmente). Auf dieser Grundlage, machen wir die Feststellung dass das Fundstück nur als dakische datiert werden kann, warscheinlich um die Eroberungszeit.

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

Es ist sehr war, dass aus dieser Festung und auch aus diesem Schnitt, Materialle aus der Bronzezeit (Wietenbergkultur) und aus der Eisenzeit stammen, aber, wir glauben unser Fundstück kann nicht so datiert werden. Es kann nicht der römischen oder nachrömischen Zeit angehören, da die heutingen Beweise, in diesem Sinne, sehr arm sind (bis heutzutage kennt man nur einen nachrömischen Teller, aber in einer anderen Gegend der Festung, bei über 100 Meter Entfernung).

(...). Wir unterstreichen, dass nicht die Rede über den ersten, in der Festung Piatra Detunată entdeckten, „monumentalen" Stein ist. Vor 6 Jahren wurde, in Schnitt II/1994, eine sehr fein geschliffene Sandsteintafel gefunden. Wegen der, vom unwetter erzeugten, Exfolierung und vor allem wegen der absichtlichen Zerstörung, kann man von dieser „Skulptur" nur noch drei bogrnförmige Vertiefungen erkennen, ungenügend für die Zusammenstallung eines Gesamtbildes (Dstl.3). In ihrer Nähe erschienen Scherben mit der selben Dicke die, warscheinlich von ihr stammen. Wir glauben, sie kann auch als *La Tène* datiert werden."

Sowohl das Material, die Verarbeitungstehnik, das Aussehen, die Grösse und die Kultdeutung dieser „Skulptur" als auch die neolitische Abstammung und das Weiterleben des „Tännchen" durch mehrere Epochen, wurden anhand der beglaitenden Darstellung (Dstl. 1 – 3), in den nachfolgenden Seiten besprochen.

Wir deuten darauf, dass in der vorhergehenden Ausgrabungskampagnen, einschliesslich 2003, bei Piatra Detunată zahlreiche andere Sandsteintafeln gefunden wurden. Einige befanden sich in dakischen Wohnungen und wiesen auf Messer – oder Reibungsspuren hin so dass schliessen können dass sie in der „Kuche" benutzt wurden.

Obwohl wir in Bezug auf die Funktionalität dieses Fundstückes Zurückhaltend waren, haben wir schliesslich gefolgert, dass nicht die Rede über eine Steinstanze ist. Die Begründung ist folgende: „solche Objekte sind unbekannt zwischen den dakischen Artefakten...". Gleich hinzugefügt wird dass Kleiderklammern, Schmuck – und Zaumzeugstücke, die mit solchen Drucksteinen eryeugt wurden auch in anderen Epochen erwähnt wurden abwohl, sie aus dem Hallstatt nicht fehlen dürften.

Im Jahre 1965 machen, I. Berciu und Al. Popa, ein ähnliches Fundstuck bekannt. Dieses wurde, zusammen mit anderen Objiekten, bei Drâmbar – Teleac (Kreis Alba), gefundenen. Über die Entdeckungsbedingungen schrieben sie folgendes: „...unter dem III-ten Niveau, folgt das II-te, charakterisiert durch unterirdische Wohnungen die, das I-ste, unterste Niveau durchbrechen, den Boden der ersteren durchdringen und in der Muttererde eindringen (Dstl. VII und Dstl. V). Im Graben einer solchen unterirdschen Wohnung wurden Teile eines grossen Gefässes, mit 4 cm dicken Wänden und eine Sandsteinstanze auf der ein „Tännchen" bemerkbar ist, gefunden.

Die kulturelle und chronologische Eingliederung, wird nicht gleich gemacht, sondern gegen Ende des Studiums: „Im Niveau der unterirdischen Wohnungen, ist primitive Keramik, sowohl als Form als auch als Grösse, vorherrschend. Während bischeriger Untersuchungen wurden wenige Teilobjiekte dieser Art entdeckt.

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

Da, die Keramik noch untersucht wird, können wir kein genaues Kriterium, für die genaue, chronologische Eingliederung dieser Siedlung angegeben. Dafür aber können uns die entdekten und verschentlich gefundenen Metallobjiekte, bei der Datierung der Siedlung von Teleac, als Ende Hallstatt B und vor allem Hallstatt C, helfen."

Aber, bezogen auf die, bis dahin, bekannten Metallobjiekte, meinen die zwei erwähnten Autoren folgendes. Die zwei schneidige Axt ist charakteristisch für Hallstatt C, aber sie ist auch nachher vor zufinden, so wie dass die Entdeckungen von Bâlvăneşti, Gogoşu, Ferigile u.a.anzeigen.

Eine, in Einzelheiten eingehenden Datierung der Siedlung von Teleac, begründet vor allem auf die systematische Erforschung der Keramik, wir von den Autoren der Monographie, als Schlussfolgerung gezogen, ohne das „Tännchen" als Dokument oder als Beweis der Datierung zu erwähnen.

Aus der umfangreichen und detallierten Bestätigung dieser Argumentierung, so wie, aus der Aussage von I. Berciu und Al. Popa dass, das „Tännchen" in „ einer eingegrabenen Wohnung entdeckt wurde, scheint uns, dass das in Rede kommende Fundstück, dem III-ten Niveau (der Wohnungen), bzw. Hallstatt D, angehört. Dieses ist nur ein Vorschlag da die benannten Autoren „keine Einzelheiten über die Teile des grossen Gefässen", das auch älter sein kann – möglich II-tes Niveau – angegeben haben. Wie immer, kann das Fehlen ihrer Vorangaben, der Datierung des „Tännchen" von Teleac als, im allgemeinen, Hallstatt, kein Hinderniss darstellen. Beyogen auf die Entdeckungsbedingungen des Fundstückes von Racoş – Piatra Detunată können wir nicht zustimmen, und entschliessen somit folgende Verbesserung zu machen und das in Racoş gefundene Fundstück, als zur selben Zeitspanne angehörend. Diese Datierung verändert aber, in unserer Auffassung, nicht in Bezug auf die Kultrolle des, in Stein gemeisselten, „Tännchen". Die unterschiedliche Anzahl der Äste (15 bei Teleac, 13 bei Racoş) ist nicht ausschlagegebend für die vorherige Aüsserung.

2.Kein zuffällig, stammt auch das zweite, in Rede kommende Fundstück, aus der Festung von Teleac (abb.3), fur das noch Meinung der Autoren keine Zusammenhänge zu finden sind. Die wenigen Worte die wir sagen werden, bedeuten auf keinen Fall eine zur Rede Stellung sondern, die Bekanntmachung einer, zum grössten Teil ähnlichen Statuette die sich in der Sammlung des Geschichtemuseum des Kreis Kronstadt befindet (abb. 4). Der letztere Vogel wurde von Mariana Marcu in Valea Cetății aus Braşov, zusammen mit einer kleinen schwarzen Kanne – leicht rauh bei Berührung und mit annähernd nieren förmigen Oberteil (abb. 5), entdeckt. Im Kontext, sind beide Entdeckungen als hallstättisch anzusehen. Unterschiede erscheinen nur in der Anatomie der Statuetten: während der Teleac – Schwan keine Einblokfüsse (Sockel) hat, so wie der aus Braşov (Kronstadt), und ausserdem nichtdie selbe Schlankheit und „Ausstrahlung" besitzt, scheint uns, dass beide der alt – dakischen Kultur angehören. Sie deuten, zusammen mit den entdeckten Miniaturwagen und den, in fas allen hallstättischen (und nicht nur) Siedlungen,

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

entdeckten, Diskustafeln, auf einen weit verbreiteten und vollzogenen Sonnenkult.

Somit muss der Teleac – Schwan, nicht mehr als einzigartig im Repertoir der religiösen Artefakten, gebunden an die Sonnenanbetung von seiten der Daker, angesehen werden. Zu diesem Kann man den in Valea Cetății gefundenen Schwan (inv. Nr. II.6718, Masse: H=85 mm: L=132 mm; B=47 mm) hinzufügen.

Die begleitende „Nierenschale", könnte eine möglische, rituelle Rolle spielen da, viele ähnliche hallstättische Fundstücke in rituellen Ablagerungen aufgefunden wurden.

Übersetzung: Liviu Călin

Note

[1] Florea Costea, Angelica Bălos, *Un „brăduț" sculptat în piatră descoperit în fortificația dacică de la Racoş – Piatra Detunată (județul Braşov)* în volumul original *Studii de istorie antică*, închinat profesorului Ioan Glodariu, Deva, 2001, p. 217 şi urm..

[2] Valentin Vasiliev, Ioan Al. Aldea, Horia Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj, 1991, fig. 28/1.

[3] Florea Costea, Angelica Bălos, *op. cit.*, p. 217 – 218.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem*, p.218 şi urm. şi pl. 4 – 14.

[6] *Ibidem*, p. 219 – 220.

[7] *Apulum*, 5, 1965, fig. 4/3.

[8] *Ibidem*, p. 76.

[9] *Ibidem*, p. 79.

[10] *Ibidem*, p. 89. Facem precizarea că în lucrările citate la aceeaşi pagină în nota 12, topoarele bipene sunt datate în secolele VI – V.

[11] Vezi nota 2.

[12] Fl. Costea, A. Bălos, *op. cit.*, p. 220 şi urm..

[13] *Op. cit.*, p. 152.

[14] Vezi, spre exemplu, V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, fig. 39.

Lista ilustrațiilor

1. „Brăduțul" de la Racoş – Piatra Detunată.
2. „Brăduțul" de la Teleac (după I. Berciu, Al. Popa).
3. Lebăda de la Teleac (după V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean).
4. Lebăda de la Braşov –Valea Cetății.
5. Cana de la Braşov – Valea Cetății, găsită împreună cu lebăda.

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

Figura 1

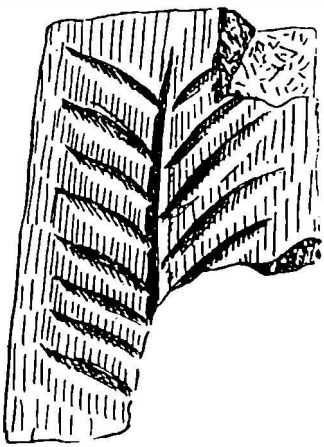

Figura 2

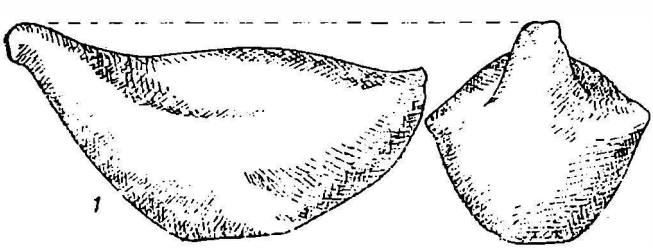

Figura 3

http://cimec.ro - http://istoriebv.ro

Figura 4

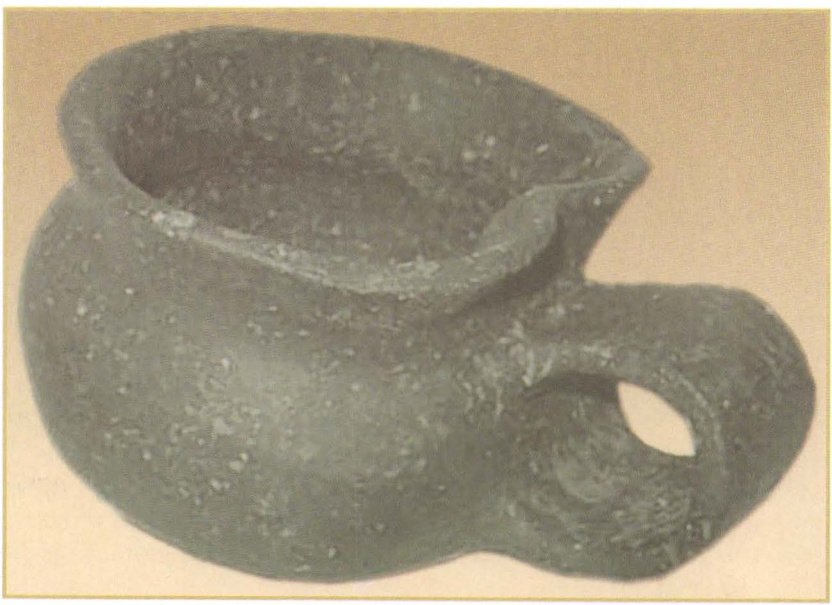

Figura 5